

О.А. Дубасенюк

***Становлення та діяльність Житомирської
науково-педагогічної школи***

***The Setting-up and Activity of Zhytomyr Scientific
and Pedagogical School***

Keywords: *Zhytomyr Scientific and Pedagogical School, stages of becoming*

Становлення та розвиток наукових шкіл дедалі більше звертає увагу суспільства та наукового співтовариства. Це пояснюється не тільки необхідністю вивчення генезиси наукових ідей, історії становлення наукових напрямів, механізму наукових відкриттів, але й пошуком сучасних форм організації наукових досліджень та кристалізації сучасних знань, які набувають міждисциплінарного характеру.

Нині в українському суспільстві відбувається зміна цінностей і пріоритетів, змінюється й існуюча парадигма освіти і виховання: від ідеологізованої жорстокої системи навчання і виховання здійснюється перехід до особистісно-орієнтованої освіти, „людиноцентристського” виховання, демократичного і партиципативного управління людськими ресурсами. Незважаючи на інтенсивне розповсюдження глобалізації, впровадження інноваційних технологій, що почалося в освітніх закладах в кінці 80-х років, ми ще тільки

на початку шляху: сфера освіти поки не в змозі повною мірою задовольняти висунуті суспільством вимоги до підготовки особистості, здатної виживати і процвітати в умовах жорсткої конкуренції, забезпечувати собі гідне життя.

Сьогодні практично всі країни світу відчувають потребу у виробленні нової освітньої системи, основу якої складають такі культурологічні принципи, як: безперервність і демократизація. Крім того, інноваційний підхід у навчанні додатково зумовлюється феноменом „швидкого старіння” знань, процесами інтенсивної інформатизації суспільства, „запізнювання” передачі соціального досвіду та організаційно-структурної кризи світової системи освіти.

За цих умов особливого значення набуває діяльність науково-педагогічної школи, яка постає не тільки колективним ієрархічно організованим суспільним розумом, який концентрує досвід декількох поколінь, але й механізм пізнання суспільства в цілому, та окремої людини, оскільки наукова школа втілює найяскравіший прояв колективної форми творчості під керівництвом керівника школи – визнаного вченого й учителя, який сповнює цей колектив науковими ідеями і визначає змістовий характер діяльності колективу вчених.

Наукова школа являє собою творчий колектив на чолі з науковим керівником, який є автором певної дослідницької програми, що охоплюють перелік проблем, на розв'язання яких спрямовується діяльність колективу, з визначенням принципових підходів до їх вирішення. Домінантою виступає теоретична концепція, яка коректується і збагачується науковцями у процесі роботи. Наукові школи здійснюють значний вплив на розвиток науки, які водночас активно розв'язують не тільки завдання наукового характеру, але й проблему підготовки нових поколінь учених. У науковій школі має бути створена особлива атмосфера натхнення, ентузіазму й інтелектуального піднесення та творчого пошуку, доброзичливості, взаємної підтримки і допомоги.

Характерні риси стилю наукової школи, з якої виходять оригінальні дослідники, новатори у науці – це демократизм творчості, своєрідність мислення науковця, дух партнерства у пошуках істини; підтримка сміливої ініціативи; повага до критики, виховання здатності до самокритики. В. І. Вернадський наголошував: „...Наука є проявом дій у людському суспільстві сукупної людської думки” [Вернадський, 1991: 38]. Учений розглядав науку як геологічну та історичну силу, яка змінює біосферу і життя людства, поглиблюючи їх єдність.

На початку 80-х років тоді ще в Житомирському державному педагогічному інституті ім. Івана Франка на кафедрі педагогіки були створені позитивні передумови виникнення науково-педагогічної школи з проблеми дослідження професійної підготовки майбутнього вчителя. У процесі 25-річного розвитку наукового колективу пройдено наступні етапи: I. Аналітико-пошуковий – 1988-1992 рр. II. Диференціації наукових знань – 1993-1996 рр. III. Систематизації та узагальнення здобутих наукових знань – 1997-2003 рр. IV. концептуалізації наукових знань – з 2004 року по теперішній час. Проаналізуємо стисло особливості кожного з етапів.

I. Аналітико-пошуковий етап – (етап наuczіння). Початковий період характеризувався певною ситуацією: на кафедрі педагогіки працювала значна кількість молодих викладачів, які прагнули залучитися до наукового пошуку. Постало завдання – сформувати творчий науковий колектив. Молоді науковці оволодівали основами теоретичних, історико-педагогічних, методологічних знань та методами наукового пошуку; набували науково-дослідницькі вміння. Викладачі вчилися орієнтуватися в інформаційному науковому просторі. Дослідників об'єднував насамперед інтерес до педагогічної науки, бажання більше пізнати, прагнення спільно здійснювати науковий пошук. Важливим є той факт, що більшість викладачів мали практичний досвід педагогічної роботи у загальноосвітніх закладах

різного типу, що допомагало їм краще усвідомлювати нагальні проблеми школи та вчительства.

Викладачі опановували науковий стиль діяльності, здійснювали перші спроби написання наукових публікацій, вибудовували власну професійну і наукову позицію. Водночас зазначений період характеризувався демократичним рухом педагогів-новаторів, утвердженням ідей педагогіки співробітництва. Відбувалася зміна освітніх та виховних парадигм та ідеології, і в цілому теоретико-методологічних засад педагогіки, особливо у сфері теорії та методики виховання.

II. Етап диференціації наукових знань. Це період становлення викладача як дослідника. Молоді науковці обирали власний напрям наукового пошуку, вчилися формулювати проблему об'єкт, предмет, мету, завдання дослідження; прагнули поетапно здійснювати дослідження в контексті системного підходу. Продовжувалася наукова самоосвіта викладачів, яка полягала в поступовому опануванні молодими дослідниками системоутворювальними узагальненими знаннями та навичками, що стають реальним і необхідним підґрунтям дослідницької роботи. Вищим показником професійної готовності педагога до здійснення наукових досліджень, є сформованість певного рівня методологічної культури.

На етапі наукового становлення молодим науковцям важливо було усвідомити сутність методології як учення про принципи, методи, форми, процедури пізнання й перетворення педагогічної діяльності. І перш за все осмислити рівні методології: філософський, загальнонауковий (концепції, вживані в багатьох науках), конкретно-науковий (вихідні теоретичні концепції), технологічний (методика і техніка дослідження). Науковому становленню викладача також сприяла участь у науково-практичних конференціях, форумах методологічних семінарах різного рівня.

Ураховуючи зазначене, викладачі розпочали досліджувати теоретико-методологічні, історико-педагогічні, аксіологічні,

соціально-педагогічні, технологічні та навчально-методичні аспекти професійної підготовки майбутніх учителів. Здійснювалися наукові пошуки щодо теоретичного підґрунтя дослідницької проблеми. Таким базисом постала концептуальна модель професійної підготовки педагога, яка вмещувала такі головні підпростори: структурний, функціональний, процесуальний, праксеологічний, технологічний. Водночас розпочалася експериментальна робота з обраних напрямів дослідження [Дубасенюк, Іванченка, 1996].

У 1992-1994 роках на кафедрі розроблялася держбюджетна тема, що фінансувалася Міністерством освіти України – „Технологія навчання у педагогічному вузі (побудова навчального процесу при викладанні педагогічних дисциплін)” з пріоритетного наукового напрямку: проблеми нового змісту освіти та методики навчання і виховання, оскільки в той період існувала гостра потреба у створенні нового покоління педагогічної навчальної літератури.

На основі обґрунтованої концептуальної моделі професійної діяльності вчителя-вихователя, яка відображалася у моделі підготовки майбутнього педагога, розроблено дидактичну систему викладання педагогічних дисциплін за технологічним підходом. Проведено експериментальну перевірку ефективності розробленої технології навчання.

У результаті такої роботи – створено навчальний посібник „Практикум з педагогіки”, який отримав гриф Міністерства освіти і науки України і пройшов широку апробацію у ВНЗ різних регіонів України. Така активна робота сприяла відкриттю спочатку аспірантури, а пізніші і докторантури при кафедрі педагогіки в університеті [Дубасенюк, Іванченка, 2005].

III. Етап систематизації та узагальнення здобутих молодими дослідниками наукових знань. У 1996-2001 роках науковці школи виконували комплексну тему „Соціально-педагогічні чинники професійного становлення вчителя”. У рамках теми досліджено соціально-педагогічні чинники професійного становлення майбутніх

учителів. За результатами дослідження обґрунтовано теоретичні засади історико-педагогічної та соціально-педагогічної підготовки майбутніх учителів; виявлено наукові основи моделювання полікультурної підготовки педагога; з позицій системного підходу проаналізовано соціально-орієнтовану підготовку майбутніх учителів початкової школи до роботи з батьками; розроблено методичні основи розв'язання соціально-педагогічних задач у процесі такої підготовки.

Етап систематизації та узагальнення здобутих знань передбачав організацію викладачами досліджень на основі виявлення певних фактів, які допускають їх емпіричну перевірку і характеризувався цілеспрямованістю, взаємозв'язком усіх методологічних процедур, методів, що ґрунтуються на сучасних концепціях та наукових підходах. При цьому широко використовувалися різні теоретичні методи дослідження (аналіз, синтез, абстрагування, моделювання та ін.), які спрямовані на здобуття нових знань та створення бази для прикладних досліджень.

На цьому етапі впроваджено теоретично обґрунтовану базову концепцію професійної виховної діяльності (О.А. Дубасенюк), спрямованої на пошук засобів підвищення ефективності виховної роботи з учнівською молоддю; здійснено системний підхід до аналізу індивідуальної виховної діяльності, структури і змісту її поняттєвого апарату та базових компонентів (цілемотиваційного, операційного, оцінного); розроблено трирівневу модель продуктивної виховної діяльності, проаналізованої крізь призму визначених психолого-педагогічних чинників; теоретично й експериментально обґрунтовано технологічний та задачний підходи до організації процесу оволодіння майбутніми вчителями педагогічними вміннями з виховної роботи. Визначені закономірності професійного становлення вчителя як вихователя постають рушійною силою виховного процесу і розкривають структуру, логіку виховної діяльності та дозволяють прогнозувати результати виховної роботи

з різними категоріями учнів [Дубасенюк, 1994, 1995, 2005].

IV. Етап концептуалізації наукових знань у дослідженнях науковців школи. Складність, багатогранність і міждисциплінарний статус проблеми професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя вимагав її вивчення у системі координат, що задається різними рівнями методології науки: рівень філософської методології, рівень загальнонаукових принципів дослідження, рівень методики та техніки дослідження. У діяльності наукової школи реалізуються три основні базисні концепти.

Методологічний концепт: загально-філософський, конкретно-науковий, парадигмальний, гносеологічний, праксеологічний; сучасні наукові підходи (системний, діяльнісний, особистісно орієнтований, аксіологічний, культурологічний, акмеологічний, синергетичний, професіографічний, компетентнісний та ін.).

Теоретичний концепт охоплює теорії, закони, закономірності, моделі, аксіоми, постулати, концепції, класифікації, категорії, поняття, факти тощо і складається з п'яти *принципів*: універсальності, моделювання педагогічних процесів, ступеневості педагогічної освіти, апроксимації педагогічних функцій учителя, множинності моделей педагогічної освіти, діалектичної етапності та циклічності. Теоретичний концепт доповнюється і розвивається наступними *критеріями*: формалізації, діагностичності, інтеграції, прогностичності.

Ціннісно-світоглядний концепт вміщує: ідеали, мотиви, потреби, установки, світоглядні програми, ціннісні орієнтації, ідеологеми, кодекси, погляди, прагнення тощо.

Нині у межах наукової школи розробляються три комплексні теми „Професійна підготовка майбутніх фахівців в умовах ступеневої освіти” (РК 0110U002274) – науковий керівник теми: проф. С.С. Вітвицька, „Формування професійної компетентності майбутніх учителів в умовах Європейської інтеграції” (РК 0110U002110) – науковий керівник теми: проф. О.А. Дубасенюк, „Теоретичні і

методичні засади розробки науково-педагогічного супроводу обдарованої особистості” (PK 0110U002112) – науковий керівник теми: проф. О.Є. Антонова.

Етап концептуалізації наукових знань передбачав **розробку теоретико-методологічних засад** професійно-педагогічної освіти. За роки існування науково-педагогічної школи (25 років) науковцями виконано низку теоретико-експериментальних досліджень, представлених у концептуальних положеннях чотирьох докторських та 50 кандидатських дисертаціях, розроблено ряд фундаментальних праць. Це сприяло відкриттю спеціалізованої вченої ради з педагогіки по захисту докторських і кандидатських дисертацій. Нині над докторськими дисертаціями працюють 5 викладачів, над кандидатськими – 20 осіб. Сьогодні у складі науково-педагогічної школи „Професійно-педагогічна підготовка майбутніх учителів” працюють 5 професорів, 4 доктори педагогічних наук, 50 кандидатів наук.

У дослідженнях науковців школи реалізовано сучасні наукові підходи. Усі виконані дослідження спираються на відомі наукові підходи: системний, інтегративний, особистісно орієнтований, діяльнісний, акмеологічний, синергетичний, аксіологічний, культурологічний, гуманістичний, інтегративний, компетентнісний, технологічний, задачний та ін. Прикладом застосування комплексу сучасних наукових підходів, зокрема системного, є дослідження проф. С.С. Вітвицької при дослідженні теоретико-методичних засад педагогічної підготовки магістрів [Вітвицька, 2011].

Всього за період існування наукової школи було опубліковано біля 2000 наукових та науково-методичних праць, з них: 50 монографій, 97 навчальних посібників та науково-методичних збірників, 205 методичних рекомендацій і близько 1500 статей, з них значна частина надрукована у фахових виданнях.

У складі наукової школи продовжують працювати: з 1999 р. науково-методична лабораторія „Педагогічна підготовка студентів

магістратури”, (керівник – проф. С.С. Вітвицька), з 2003 р. Науково-методичний центр роботи з обдарованою студентською молоддю (директор центру – проф. О.Є. Антонова), з 2007 р. Поліський інноваційний центр освіти та розвитку (керівник – доц. Ю.О. Костюшко), з 2004 р. науково-дослідна лабораторія „Акмеологія освіти” (керівник – доц. Н.Г. Сидорчук), з 2005 р. науково-методична лабораторія „Освітньо-виховна система Полісся” (керівник проф. О.С. Березюк).

Продуктивно функціонують дві міжвідомчі лабораторії на базі Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, Житомирського державного університету імені Івана Франка (за спільною угодою):

а) лабораторія „Громадянський розвиток особистості професіонала” – координаторами діяльності Лабораторії є завідувач відділу андрагогіки ІПООД НАПН України, професор Л.Б. Лук’янова, та доцент ЖДУ ім. І. Франка О.В. Вознюк;

б) лабораторія „Теорія і практика підготовки майбутніх учителів до педагогічної дії”. Координаторами діяльності лабораторії є завідувач відділу теорії та історії педагогічної майстерності ІПООД НАПН України, професор М.М. Солдатенко та доцент ЖДУ ім. І. Франка І.І. Коновальчук.

На базі кафедри педагогіки ЖДУ та двох міжвідомчих лабораторій спільно з ІПООД НАПН України у 2011 р. проведено Всеукраїнську науково-практичну конференцію з міжнародною участю на тему „Теорія і практика підготовки майбутніх учителів до педагогічної дії”. Продовжують розвиватися наукові зв’язки з Санкт-Петербурзькою академією акмеологічних наук (Росія) та Українською академією акмеологічних наук (Київський університет імені Бориса Грінченка). Науковці школи брали участь у ряді міжнародних науково-практичних конференціях „Акмеологія – наука XXI століття”.

ЖДУ ім. Івана Франка став співзасновником Академії міжнародного співробітництва з креативної педагогіки, три доктори наук,

професори (О.А. Дубасенюк, О.Є. Антонова, Н.В. Якса) є дійсними членами Академії, 8 кандидатів наук, професори, доценти ЖДУ (С.С. Вітвицька, І.І. Коновальчук, О.В. Вознюк, О.Є. Березюк, Н.Г. Сидорчук, В.І. Слінчук, М.Б. Агапова, В.А. Ковальчук) – член-кореспондентами Академії.

Науковці школи спільно з НДІ НАПН України, Вінницьким соціально-економічним інститутом Університету „Україна” провели низку міжнародних науково-практичних конференцій з проблеми розвитку духовної культури особистості та креативним освітнім технологіям, яку організувала Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки. Відзначимо, що у 2011 році отримано Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації – наукового журналу „Креативна педагогіка”.

Продовжують розвиватися науково-методичні зв'язки з навчальними закладами навчально-науково-виробничим Комплексом „Полісся”, який охоплює понад 20 навчальних закладів Житомирщини, зокрема з Житомирським обласним педагогічним ліцеєм, на базі якого спільно з Інститутом педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України організована Академія педагогічної майстерності. Крім того видруковано ряд збірників науково-методичних праць спільно з членами ННВ комплексу „Полісся”, в якому висвітлюються проблеми підвищення якості освіти у вищих і середніх навчальних закладів та впровадження інноваційних процесів у педагогічну практику у контексті євроінтеграційних процесів. Проводяться всеукраїнські науково-практичні конференції. Результати діяльності наукової школи було неодноразово представлено на міжнародних виставках, де отримано золоті медалі. Так, у 2012 році науковцями школи отримано золоту медаль на Третій Міжнародній виставці "Сучасні заклади освіти – 2012" за вагомий внесок у діяльність вищого навчального закладу по підвищенню якості підготовки фахівців.

У дослідженнях науковців школи важливе місце займає полонійська тематика та міжнародна україно-польська співпраця, яка здійснюється в декількох напрямках: вивчення наукових праць польських учених у сфері філософії освіти, дидактики, теорії і методики виховання, професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів; проведення досліджень із полонійської тематики, зокрема порівняльні дослідження особливостей педагогічної освіти в Україні та Польщі; організовано україно-польські та польсько-українські наукові форуми (м.м. Київ, Варшава, Краків, Житомир, Черкаси, Хмельницький), видаються науковий часопис «Українська полоністика» та спільні збірники наукових праць. (О.А. Дубасенюк, О.Є. Антонова, С.С. Вітвицька, Н.В. Якса, О.В. Вознюк, О.Б. Слоньовська та ін); Науковці школи постійно друкуються у польсько-українському та україно-польському щорічнику – Професійна освіта: педагогіка і психологія / за ред. Т. Левовицького, І. Вільш, І. Зязюна, Н. Ничкало. Під керівництвом науковців школи студенти брали участь у конкурсі на інноваційну статтю в рамках міжнародного проекту „Науковий дебют 2011”. Провідна тема конкурсу – „Сталий розвиток”, наукові статті 8 студентів отримали схвальну оцінку, три студента (О. Антонов, Г. Мазур, Л. Лозовська) брали участь у завершувальному етапі конкурсу у Варшаві.

Крім того продовжується співпраця з Міжнародною академією акмеологічних наук (Росія, м. Санкт-Петербург) – участь у щорічних наукових сесіях з проблеми акмеології освіти; з Оломоуцьким університетом (Чехія).

Таким чином, науковцями школи проведено значну роботу у напрямі збагачення теорії і методики професійної освіти, теорії і методики виховання.

Перспективні напрями дослідження Житомирської науково-педагогічної школи: подальша розробка теоретико-методологічних засад професійно-педагогічної освіти, теоретичні і методичні основи проблеми особистісного і професійного розвитку майбутніх учителів,

духовно-моральні засади розвитку майбутніх фахівців, проблема обдарованості у сучасному вимірі, теоретичні і методичні основи професійної підготовки майбутніх учителів до роботи в умовах варіативності освітньо-виховних систем, розробка інноваційних педагогічних технологій, теоретичні і методичні засади розвитку креативної освіти в системі неперервної професійної освіти, етнопедагогічний компонент освітньо-виховних систем України та ін.

Summary

The setting-up and activity of Zhytomyr Scientific and Pedagogical School is revealed. The stages of its becoming are differentiated: analytical and searching, differentiating, systematizing and generalizing, conceptualizing of scientific knowledge. The perspective directions of the activity of scientific school are outlined: subsequent development of theoretical and methodological principles of professional and pedagogical education, the theoretical and methodical bases of the problem of personality and professional development of the prospective teachers, the principles of creative, spiritual and moral development of the perspective specialists.

- [1] Вернадський, В. И. 1991. *Научная мысль как планетарное явление* / В. И. Вернадський ; отв. ред. А. Л. Яншин. – М.: Наука, 1991.
- [2] Вітвицька, С. С. 2011. *Теоретичні і методичні засади педагогічної підготовки магістрів в умовах ступеневої освіти: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.04* / Вітвицька Світлана Сергіївна. – Житомир.
- [3] Дубасенюк, О. А. 1994. *Основи теорії і практики професійної виховної діяльності: [монографія]* / О. А. Дубасенюк. – Житомир: Житомир. держ. пед. ін-т.
- [4] Дубасенюк, О. А. 1995. *Психолого-педагогічні фактори професійного становлення вчителя: [монографія]* / О. А. Дубасенюк. – Житомир: Житомир. держ. пед. ін-т.
- [5] Дубасенюк, О. А. 2005. *Теорія і практика професійної виховної діяльності педагога: [монографія]* / О. А. Дубасенюк. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка.

-
- [6] *Житомирська науково-педагогічна школа „Професійно-педагогічна підготовка майбутніх учителів”: здобутки та перспективи: зб. наук. праць / [авт. кол. О. А. Дубасенюк, О. Є. Антонова, С. С. Вітвицька та ін. ; за заг. ред. О. А. Дубасенюк. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2009.*
- [7] *Наукова школа: центр професійної підготовки педагогічних кадрів: наук. зб. / [за ред. О. А. Дубасенюк]. – [вид. 2-ге, доп.]. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2005.*
- [8] *Практикум з педагогіки: навч.-метод. посіб. / [за заг. ред. О. А. Дубасенюк, А. В. Іванченка]. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка.*
- [9] *Становлення наукової школи „Професійно-педагогічна підготовка майбутніх учителів” Житомирського державного університету імені Івана Франка // Модернізація освіти у контексті євроінтеграційних процесів: історико-педагогічний процес: [монографія / [авт. кол. О. А. Дубасенюк, Н. Г. Сидорчук, Н. В. Якса, В. Є. Єремєєва, Т. П. Москвіна, Л. О. Данильчук, М. Б. Агапова та інші / за заг. ред. Н. Г. Сидорчук. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка.*
- [10] *Формування виховних умінь майбутніх педагогів / [за ред. О. А. Дубасенюк, А. В. Іванченка]. – Житомир: Житомир. держ. пед. ін-т.*